

Kongresy Svaté aliance

Eva Sladkovská

Vídeňským kongresem začalo desetiletí, jehož politický charakter v mezinárodním ohledu výrazně ovlivňovaly kongresy čtyř a později pěti velmocí. Obecně se tato tendence označuje jako politika Svaté aliance, i když se smlouvou stejného názvu má poměrně málo společného. Za jejího hlavního tvůrce bývá považován rakouský kancléř, proto se také tento systém někdy nazývá metternichovský.

Vídeňský kongres

Vídeňský kongres je shrnující pojem pro veškerá jednání, která probíhala mezi jednotlivými zástupci na několikaměsíčním setkání ve Vídni.¹⁾ Pod pojmem kongres si však v tomto případě nelze představit obvyklá společná jednání všech účastníků. Téměř všechna setkání probíhala ve starém stylu salónní diplomacie, to znamená ve dvoustranných uzavřených jednáních. Na společných zasedáních pak byly pouze vyhlášovány předem dohodnuté smlouvy a dohody.

Kongres probíhal od 1. října 1814 do podepsání finálních akt 9. června 1815. Zúčastnilo se ho 50 členů panovnických rodů a na 250 diplomatů. Náklady na průběh kongresu se odhadují na 20 milionů zlatých.²⁾ Reprezentativní špičku tvořili rakouský císař František I., ruský car Alexander I. a pruský král Fridrich Vilém III.; diplomatickou pak jejich hlavní zástupci: Metternich, Nesselrode a Hardenberg spolu s ministrem zahraničí Velké Británie Castlereaghem. K nim se pak později připojil ještě francouzský zástupce Talleyrand. Názory a návrhy ostatních účastníků hrály v rozhodujících otázkách zcela okrajovou úlohu.

Cílem vídeňského kongresu byla nová úprava evropských poměrů, která byla nutná po porážce Napoleona I. Stály před ním dva hlavní okruhy problémů. První představovaly otázky celoevropského uspořádání, druhý, užší se týkal německých poměrů. Pro tyto dva okruhy byly ustaveny i dva výbory. V evropském měly původně zasedat pouze vítězné mocnosti – Velká Británie, Rusko, Rakousko a Prusko. Talleyrand však dokázal velmocí přinutit k rozšíření výboru o zástupce Francie, Španělska, Portugalska a Švédska. Jedna z nejdůležitějších otázek, stanovení francouzských hranic, byla již vyřešena prvním pařížským mírem 30. května 1814, který určil hranice Francie

v podobě, kterou měly k 1. lednu 1792. To znamenalo, že si Francie podržela Nizzu a část Savojska. Také jí byly ponechány umělecké památky ukořistěné Napoleonem. Nejdůležitějšími otázkami tak zůstaly saská a polská. Při jejich projednávání došlo k velkým neshodám, které vyvrcholily 3. ledna 1815 uzavřením tajné smlouvy Velkou Bri-

Joannis Antonios Kapodistrias (1776–1831), ruský diplomat řeckého původu, účastník vídeňského kongresu.

tánie, Francií a Rakouskem. Smlouva byla namířena proti nárokům Pruska a Ruska, které by jim přinesly územní posílení a tím i zvětšení jejich vlivu v Evropě.³⁾ Nakonec byla přijata kompromisní řešení. Vídeňský kongres potvrdil vznik Nizozemského království a neutralitu Švýcarska.

Výbor pro německé otázky, skládající se ze zástupců Rakouska, Pruska, Bavorska, Württemberska a Hannovera, jednal již od konce října 1814. Jednání se zrychlila po útěku Napoleona, kdy se účastníci museli soustředit na přípravu boje s ním. Jednání byla uzavřena 8. června přijetím tzv. Bundesakty. Tato úmluva potvrdila rozdrobenost Německa. Vznikl Německý spolek s federativní ústavou, která zaručovala rovnoprávnost a suverenitu všem členům spolku. Ve spolku bylo spojeno 37 monarchií, včetně Rakouska a Pruska, a 4 svobodná města. Konečnou podobu získal spolek až v závěrečných vídeňských aktech, která byla podepsána 15. května 1820.⁴⁾

Další otázky, které byly řešeny během kongresu, se týkaly práva svobod-

né plavby po hraničních řekách. Přijat byl i britský návrh na mezinárodní zrušení obchodu s otroky.⁵⁾ Zcela stranou zájmu zůstaly otázky týkající se situace v Latinské Americe a postavení křesťanů v Osmanské říši.

Spor vznikl i při jednání o závěrečné podobě smlouvy. Car Alexandr si nepřál vznik všeobecně platného dokumentu, ale několika dvoustranných smluv. Nakonec byl prosazen návrh Velké Británie na jednotnou formu, který podpořil i Metternich. Přípravou dokumentu byl pověřen Metternichův sekretář Friedrich Gentz. Obsahoval 121 článků a 17 samostatných příloh. 9. června 1815 ho pak podepsalo sedm mocností najednou. Ostatní státy, kromě Turecka a papeže, byly k podpisu přizvány jednotlivě.⁶⁾

Výsledky kongresu stanovily nový poměr sil v Evropě, který zvýrazňoval velmocenské postavení Velké Británie a Ruska, dvou rozhodujících vítězů nad Napoleonem. I když hlavním cílem státníků na vídeňském kongresu se stala obnova předrevolučních poměrů, podařilo se to pouze částečně, především v mezinárodněpolitické rovině. V mnohém však potvrdil důsledky revoluce a napoleonského režimu. Stalo se tomu tak například ve Francii, v oblasti ekonomické i politické, ať už šlo o obchodní vztahy, správní uspořádání, mezinárodní právo, či občanská práva.⁷⁾

Byl nastolen systém relativní rovnováhy sil, na jehož vzniku měla velký podíl Velká Británie, jíž zaručoval velmocenské postavení a zároveň ji umožňoval ve všech sporech, na kterých byla zainteresována, stát stranou, aniž by byla vyloučena z jejich závěrečného posuzování a řešení.⁸⁾ Castlereagh viděl v systému záruku na mír v Evropě, „alespoň na sedm let“.⁹⁾

Ve skutečnosti byl systém vytvořený na vídeňském kongrese velmi nestabil-

- 1) Griewank, K., Die europäische Neuordnung 1814/1815, Historische Zeitschrift 1943, I, s. 83–84.
- 2) Skřivan, A., V. Drška, F. Stellner, Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648–1914, Praha 1994, s. 126.
- 3) Tamtéž, s. 127.
- 4) Tamtéž, s. 128.
- 5) Griewank, Die europäische Neuordnung 1814/1815, s. 111.
- 6) Nicolson, H., The Congress of Vienna. A Study in Allied Unity 1812–1822, Glasgow 1946, s. 243.
- 7) Kolářová, J., Konec napoleonské epochy, Praha 1991, s. 36.
- 8) Tamtéž, s. 37.
- 9) Nicolson, c. d., s. 243.
- 10) Kolářová, J., Politika Velké Británie na vídeňském kongresu v letech 1814–1815, dipl. práce, Praha 1988, s. 105.

ní, neboť cílem jednotlivých velmocí nebyla jen porážka Napoleona, ale i snaha oslabit partnery z koalice. K prosazování zájmů využívaly poukazu na nutnost nastolení rovnováhy sil v Evropě a zachování legitimismu. Skutečným záměrem všech státníků bylo vytvořit nové seskupení sil, které by odpovídalo jejich zájmům.¹⁰⁾

Vznik Svaté aliance

Jedním z politických prostředků, jimiž velmoci hodlaly zabezpečit dodržování uzavřených smluv, bylo propracované schéma garancí. K zaručení platnosti, dodržení i aplikaci smluv měla být použita diplomatická podpora daného stavu a pouze v krajním případě vojenská síla.¹¹⁾

V září 1815 se prohloubily spory o posílení územní rovnováhy. Došlo i k změnám v diplomatických vztazích. Fridrich Gentz si k tomu 4. září 1815 poznamenal: „Vztahy mezi mocnostmi se od Vídně změnily. Přátelství mezi Ruskem a Pruskem se značně ochladilo; dnes stojí Prusko mnohem blíže k nám a Velká Británie se odcizuje nám všem. Je velmi pošetilé nyní takovým způsobem měnit strany; na pohyblivém písku moderní politiky je obtížné vytvořit pevné základy!“¹²⁾

Tato situace způsobila, že se znovu objevila myšlenka potřebnosti všeobecných záruk. Návrh předložil car již koncem srpna pod názvem Svatá aliance. Jeho podnět však způsobil rozruch a vyvolal dokonce pochybnosti o carově duševním zdraví. Obsah pramenil z náboženských nálad Alexandra, na nichž měla podle některých autorů podíl paní von Krüdenerová, která se v této době pohybovala v carově blízkosti. Smlouva vyzývala všechny křesťanské panovníky, aby položili mezinárodní vztahy na základ svaté víry, spravedlnosti, humanity a míru.¹³⁾ Tyto velice abstraktní a nejasné požadavky nemohly najít místo v představách velmocí. Většina politiků se o ní vyjadřovala velice nevybíravě. Metternich ji nazýval „hlasitě znejícím nic“ a Castlereagh „příkladem vznešeného mysticismu“.¹⁴⁾ Autorem konečné podoby smlouvy byl Metternich, který ji upra-

vil tak, aby vyhovovala tendencím rakouské politiky i kontinentálním zájmům Velké Británie.¹⁵⁾ Nešlo pouze o změny ve formulacích. Z Alexandrova konceptu zmizela věta, že je nutné změnit dosavadní diplomatickou praxi a nahradit ji jinou. Jako „uzavíratelé“

Slavnost na hradě Wartburgu roku 1817 byla významným projevem svobodomyslných sil v Německu, který znepokojil mocnostní Svaté aliance.

smlouvy se místo obyvatel států objevili panovníci a zmínka o spojenec-
kých armádách, které měly tvořit jednotu, byla zcela změněna. Metternich se postaral o to, aby liberálně nebo ústavně vypadající formulace o úloze poddaných křesťanských panovníků zmizely z konečného textu, který se nakonec stal nic neznamajícím výzvou.¹⁶⁾

K podpisu smlouvy si Metternich poznamenal ve svých Pamětech, že Rakousko a Prusko přistoupilo ke smlouvě o Svaté alianci jenom proto, aby vyhověly carovi, a klidně si to mohly dovolit, protože byla předem jasná bezvýznamnost celé záležitosti.¹⁷⁾ Castle-reagh soudil, že Metternich vyhověl carovi jenom proto, že to bylo menší zlo. O celé smlouvě řekl: „Celkem vzato jde o cár papíru; ale nakonec může mít lepší výsledek než mnohé z jednání, která jsou nyní v běhu a která jistě spíš najdou souhlas v parlamentu. Je pros-
tě fakt, že car není duševně zcela zdravý. Loni bylo až příliš mnoho důvodů k obavám, že jeho duševní nálada povede k výbojům a dobývání. Teď se obecně věří, že car si chce zabezpečit slávu na základě zásad míru a blahovůle.“¹⁸⁾

Smlouva byla podepsána v Paříži 26. září 1815 Ruskem, Pruskem a Rakouskem. Postupně se připojily všechny evropské státy kromě Turecka a papeže. Stranou zůstaly také skandinávské státy a většina italských států. Britský princ regent zaslal pouze osobní dopis, ve kterém vyjádřil této smlouvě sym-

patie. Učinil tak pouze za svou osobu. Londýnská vláda oficiálně podpis odmítla s poukázáním na to, že dokument tak mlhavého obsahu a nejasných formulací by parlament stejně odmítl. Jednalo se spíše o snahu vyhnout se střetu s carem.¹⁹⁾ Alexandr si však dopis

vyložil jako britský souhlas. Později zapojil i Švýcarskou konfederaci a také se neúspěšně pokusil získat USA.

Car nejspíše sledoval možnost většího posílení svého vlivu v Evropě, než jaké nabízel obnovení starých mocenských smluv. Neměl to být spolek velmocí, ale společnost všech vládců, která měla podle jeho přání určovat budoucí politiku Evropy. Na vrcholu společnosti měl stát car jako hlavní křesťanský vládce.²⁰⁾

Svatá aliance se však nikdy nestala prostředkem společné politiky velmocí. Její slabost spočívala i v neurčitosti a nevypočitatelnosti carových záměrů. Z toho následně pramenily pochybnosti a odmítání ze strany ostatních. Celoevropský význam dostávala pouze tehdy, když byly její zásady v souladu s počínáním koncertu velmocí.²¹⁾

Smlouva byla zveřejněna v roce 1816, její neobvyklý charakter vyvolal nedůvěru a podezření liberálů i v celé Evropě, hlavně ve Velké Británii.²²⁾ Proti čemu jinému mohla být smlouva, která byla uzavřena mezi vládci jako osobní pakt, namířena než proti liberalismu a osobní svobodě.²³⁾

Na podzim roku 1815 nikdo nepřikládal Svaté alianci velký význam. Její funkce se změnila až v nadcházejících letech, kdy se stala pojmem, zosobňujícím reakční politiku v Evropě. Její ustanovení bylo využito pro potlačení revolucí a národních hnutí v následujících letech.²⁴⁾

11) Tamtéž, s. 95.

12) Nicolson, c. d., s. 258.

13) Kolářová, Politika, s. 95.

14) Griewank, Der Wiener Kongress und die europäische Restauration 1814/15, Leipzig 1954, s. 359.

15) Tamtéž, s. 359.

16) Polišínský, J., Opavský kongres 1820 a evropská politika 1812–1822, Ostrava 1962, s. 20–21.

17) Tamtéž, s. 21.

18) Tamtéž.

19) Kolářová, Politika, s. 95.

20) Griewank, Der Wiener Kongress, s. 360.

21) Tamtéž, s. 360.

22) Webster, C. K., The Foreign Policy of Castlereagh 1815–1822, London 1947, s. 58–59.

23) Nicolson, c. d., s. 253.

24) Kolářová, Politika, s. 296.

Obnovení čtyřaliance

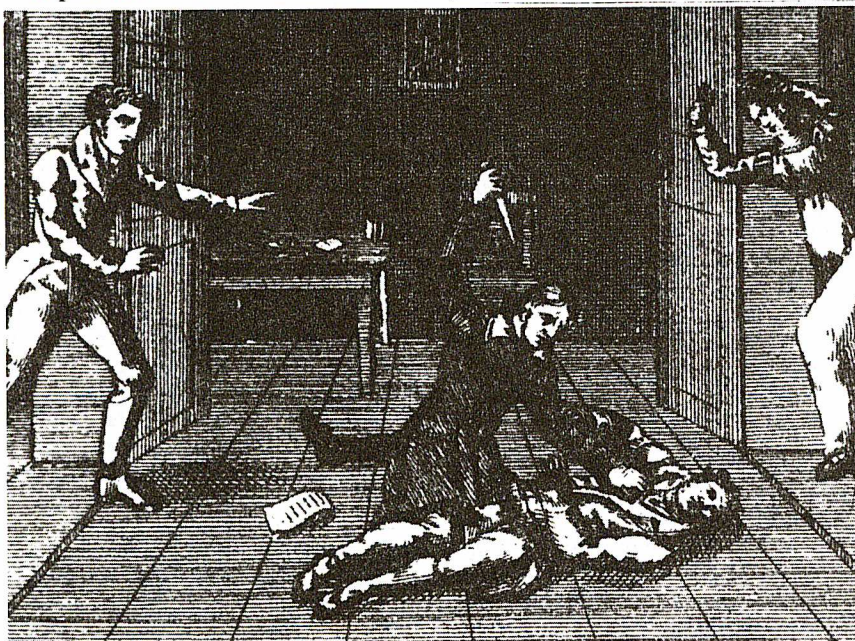
Druhá mírová smlouva s Francií byla podepsána 20. listopadu 1815 v Paříži. Tato smlouva znovu upravila francouzské hranice, posunula je zpět do podoby, kterou měly v roce 1790, a Francie tak přišla o území získaná v prvních letech revoluce.

Ve stejný den, 20. listopadu 1815, byla podepsána alianční smlouva, která položila skutečný základ ke vzniku éry kongresů. Jednalo se o jakési obnovení chaumontské smlouvy z 25. března 1815, v níž se Velká Británie, Rusko, Rakousko a Prusko zavázaly k těsné spolupráci proti napoleonské Francii až do její úplné porážky.²⁵⁾

Návrhy na obnovení této spolupráce se objevily již během vídeňského kongresu. Příhodnou situaci pro jednání o této otázce vytvořil Napoleonův návrat do Francie. Na obnově měl zájem především Castlereagh, který získal podporu cara. Ruský vládce vyslovil v Kapodistriasově memorandu z 28.

zení pevností ve Francii, „majíce stále na mysli použití všech spásných opatření k zabezpečení míru v Evropě“. V případě ohrožení míru a pořádku by byly mocnosti nuceny znovu vstoupit do válečného stavu.²⁷⁾

Nejdůležitějším článkem s ohledem na další vývoj kongresu byl článek číslo šest. V něm se praví: „Aby zabezpečily a usnadnily vykonání této smlouvy a aby upevnilly úzké vztahy, které nyní spojují čtyři panovníky pro dobro světa, dohodly se vysoké smluvní strany, že v určených časových odstupech obnoví buď za přímé účasti panovníků, nebo prostřednictvím příslušných ministrů shromáždění, která budou věnována společným vysokým zájmům a prozkoumání opatření, která v každém z daných období budou zvolena za nejlhodnější pro klid a blahobyt národů a pro udržení míru v Evropě.“²⁸⁾ Tento článek je považován za počátek existence principu koncertu velmocí, ale lze ho považovat i za počátek moderní politické praxe konferencí.²⁹⁾

Atentát na dramatika a carského špióna Augusta von Kotzebua 23. března 1819 byl pro Metternicha i další politiky států Svaté aliance důkazem působnosti podvrtných aktivit ve státech Německého spolku.

července požadavek na obnovení aliance. Toto memorandum však bylo značně neurčité, takže Castlereagh předložil vlastní verzi. Ta také byla v Paříži po úpravě Kapodistriasem a Razumovským podepsána.²⁶⁾

Alianční smlouva se skládala z pěti identických dvoustranných smluv. Každá obsahovala sedm článků. V jednotlivých člancích se smluvní strany zavázaly, že budou pečovat o klid a zájmy svých národů, a pokud by znovu došlo k podobné „nešťastné“ události, dohodnou se mezi sebou na opatřeních, jež budou nezbytná pro bezpečí jejich států a obecný klid v Evropě. Ve třetím článku se dohodly na vojenském obsa-

Pohledy jednotlivých státníků na funkci aliance se značně lišily. Pro Castlereagha představovala aliance Velké Británie, Ruska a Rakouska „velký nástroj evropské bezpečnosti“. Podle Metternicha viděla Velká Británie v čtyřalanci „státní smlouvu“, nebo záruku proti francouzskému militarismu. Car ji považoval za politický nástroj Svaté aliance, který toužil využít jako účinnou zbraň proti všem revolučním hnutím. Metternich nesdílel ani jedno stanovisko. Podle jeho představ měla zabránit carovi vyslat intervenční armádu a nedovolit Velké Británii, aby se stáhla do izolace.

Tato obnovená spojenecká smlouva

položila základ pro „éru kongresů“, která určovala evropskou politiku do roku 1822. Později dostalo toto období název podle méně významné smlouvy o Svaté alianci z 26. října 1815.

Cášský kongres

První kongres byl svolán na podzim 1818 do Cách. Hlavní otázkou mělo být ukončení vojenské okupace Francie a její začlenění do evropských mocenských struktur. Metternich nebyl tomuto rozšíření příliš nakloněn, ale nakonec ustoupil. Také Španělsko se snažilo získat pozvání na kongres a dostat na jednací pořádek otázky týkající se Latinské Ameriky, kde v této době probíhal boj za národní nezávislost. Francie a Rusko podporovaly španělskou účast, ale Rakousku spolu s Pruskem se to podařilo s tichým souhlasem Castlereagha zmařit. To také znamenalo stažení této otázky z jednání.³⁰⁾

Hlavním bodem jednání tak zůstala francouzská otázka. Po všeobecném souhlasu s evakuací vojsk zůstala jediným bodem řešení peněžní platba, která činila celkem 265 milionů franků.³¹⁾ Zajímavou paralelu k politickým jednáním tvořila setkání evropských finančníků; londýnského Baringa, pařížských Ouvranda a Labouchéra, Davida Parishe a frankfurtských Rothschildů,³²⁾ kteří řešili problém reparací. 9. října 1818 tak mohla být podepsána konvence mezi Francií a čtyřmi spojenci, kteří v ní vyslovili souhlas se stažením okupačních armád a akceptovali garance bankéřů.³³⁾

Čtyři alianční mocnosti sice podepsaly 12. října 1818 tajný protokol, který měl zajistit další nezměněné trvání spojenecké smlouvy z 20. listopadu 1815 a zabránit vstupu Francie do tohoto spolku, ale nakonec ji veřejně pozvaly, aby v něm zaujala své místo.³⁴⁾ Zprvu se nejednalo o rovnocenné členství.³⁵⁾ Brzy však zmizely rozdíly mezi vítězi a poraženými. Veřejně bylo vyhlášeno, že ve Francii byl obnoven „legitimismus a ústavnost“.³⁶⁾ Menší státy měly nadále pouze pasivní podíl na činnosti systému a nebyly k alianci v příliš pevném vztahu.

Další otázkou, která se dostala na jednací pořádek, byl obchod s otroky a pirátství. Vleklé jednání o tomto problému ukázalo, jak daleko ještě byla Evropa od společného pohledu na takovou záležitost. Navržená meziná-

25) Tamtéž, s. 96.

26) Tamtéž.

27) Polišínský, c. d., s. 170.

28) Tamtéž, s. 171.

29) Kolářová, Politika, s. 97.

30) Kossok, M., Im Schatten der Heiligen Allainz, Berlin 1964, s. 82.

31) Webster, c. d., s. 145.

32) Polišínský, c. d., s. 2.

33) Webster, c. d., s. 145.

34) Tamtéž.

35) Griewank, K., Der Wiener Kongress, s. 357.

rodní akce neustále narážela na národní zájmy a předsudky.³⁷⁾ Daleko úspěšnější byla jednání o postavení Židů. Výsledkem však nebylo nic nového. Pouze byla znovu potvrzena práva přijatá již ve Vídni.³⁸⁾ Další otázka se týkala střežení Napoleona I. na Svaté Heleně, protože došlo k oživení napoleonské propagandy. Podle britského návrhu byla přijata mnohem přísnější opatření k zabránění komunikace mezi Napoleonem a vnějším světem.³⁹⁾ Bylo také odesláno ostré vyjádření do Švédska s požadavkem, aby zaplatilo Dánsku kompenzace podle míru v Kielu.⁴⁰⁾ Na pořad přišly i otázky vztahů uvnitř Německého spolku, tak například konflikt mezi Bádenskem a Bavorskem.

Třebaže španělský zástupce nebyl pozván na kongres, byla otázka španělských kolonií jednou z nejdůležitějších. Během jejího projednávání se projevila odlišná stanoviska Velké Británie a Ruska, na jehož stranu se postavila Francie. Její zástupce Richelieu předložil v nejužší spolupráci s Ruskem návrh na úpravu vztahů a pacifikaci kolonií. V tomto dokumentu byla navrhována účast Spojených států na prostředkování mezi Španělskem a koloniemi a zrušení všech vztahů s koloniemi v případě, že odmítnou společné návrhy velmocí.⁴¹⁾ Návrh však Velká Británie spolu s Rakouskem odmítla, a ani tato otázka nebyla vyřešena.

Další trhliny v systému se ukázaly při jednání o ruském návrhu o uzavření nové všeobecné smlouvy (Alliance Solidaire), kterou měly podepsat všechny státy Evropy. Smlouvu si měly navzájem garantovat nejen území a majetek, ale také i existující formy vlády. Tato smlouva by koalici dávala právo na intervenci do vnitřních záležitostí jiné země.⁴²⁾ Velká Británie však na tento princip nepřistoupila. Jasně se zde projevil rozdíl mezi demokratickými a autokratickými silami.

Závěrečné prohlášení cášského kongresu, který měl ukázat fungující systém konferencí, bylo podepsáno všemi pěti státy. Proklamovalo přijetí Francie do evropského systému, jednotu všech účastníků a potvrdilo platnost všech dříve přijatých usnesení. Ale už zde byla patrná změna poměrů uvnitř aliance. Podle Metternicha měla aliance z roku 1818 jediný význam. Znemožňovala vytvořit jinou koalici, například rusko-francouzskou nebo britsko-francouz-

skou. Soudil také, že se aliance musí vyvarovat dalších větších akcí, protože by se mohla objevit nejednota, která by vedla k rozpadu. V tomto bodě se Metternich nemýlil. Všechny názorové difference se plně projevily na následujících kongresech a vedly k postupnému rozkladu systému.

Revoluce ve Španělsku – madridská posádka přísahá na ústavu (9. březen 1820).

Mezi cášským a opavským kongresem

Důležité události, které předcházely opavskému kongresu, se odehrály v Německu. Národní a liberální hnutí se rychle šířilo a vyvolávalo velké znepokojení rakouských politiků. Po atentátu studenta teologie Karla Sanda na dramatika a carského agenta Augusta von Kotzebua 23. března 1819 v Mannheimu⁴³⁾ a po dalším atentátu 1. července 1819 na nasavského politika Karla von Ibella⁴⁴⁾ začalo Rakousko hledat možnost spolupráce s Pruskem. Cílem Rakouska bylo obnovit dominantní postavení na německém území.

Od 29. července do 1. srpna 1819 jednal Metternich s pruským králem Fridrichem Vilémem III. v Teplicích. Metternich žádal, aby Prusko akceptovalo jeho plány. Dohodli se na svolání konference vybraných německých států do Karlových Varů. Účastnilo se jí Rakousko, Prusko, Sasko, Hannover, Bavorsko, Bádensko, Nassavsko, Württembersko, Meklenbursko; Hesensko-Kassel a Sasko-Výmar.⁴⁵⁾ Metternich dosáhl přijetí svých opatření v tzv. Karlovarských dekretch. Týkala se zrušení studentských spolků, zaváděla cenzuru tisku a zřizovala dohled nad univerzitami. Také byla ustanovena komise k vyšetření vraždy Kotzebua, která byla považována za výsledek působnosti organizace a Karel Sand pouze za její nástroj.⁴⁶⁾

Reakce ostatních velmocí byly rozdílné. Castlereagh vyjádřil přijatým opatřením sympatie, ale odmítl jim vyslovit veřejný souhlas. Britský tisk se o nich naopak vyjádřil značně kriticky a nesouhlasně.⁴⁷⁾ Toto stanovisko Metternicha příliš nepřekvapilo. Důležitější v této chvíli byl pro něho názor cara.

Ale ani ten se k nim nestavěl příliš příznivě. Ve skutečnosti bylo známo, že je odmítl. V postoji ruského panovníka se projevila rozpolcenost jeho povahy. Ve svém státě jednal jako samovládce, ale před zahraničím se rád ukazoval jako svobodomyšlný křesťanský panovník, přítel karbonářů a konstitucionalismu.⁴⁸⁾ Postupně se však jeho postoj pod vlivem domácích událostí (povstání Semjonovského regimentu, situace v Polském království v roce 1820) začal měnit a brzy se stal car nejhorlivějším zastáncem starých pořádků.

Rozhodující událostí, která se stala skutečným důvodem ke svolání dalšího kongresu aliance, byla vlna revolučních hnutí, která zasáhla řadu evropských zemí a odhalila slabosti vytvořeného systému. Byly to především revoluce ve Španělsku a na Apeninském poloostrově.

Rakouska se týkala hlavně situace v Neapolsku, poněvadž považovalo Itálii za oblast svého vlivu. V neapolské revoluci spatřoval Metternich pošlapání autority legitimního panovníka, jakož i ohrožení zájmů habsburské monarchie v celé Itálii. Rakousko považovalo za svou povinnost likvidaci všech hnutí, která v Neapolsku nebo sousedních zemích narušovala tradiční pořádek.⁴⁹⁾ Bylo však nutné doložit oprávněnost rakouského vojenského zásahu. Vážnou překážkou byla skutečnost, že neapolský král Ferdinand VII. projevil na veřejnosti souhlas s ústavou. Met-

36) Webster, c. d., s. 159.

37) Tamtéž, s. 168.

38) Tamtéž, s. 168–169.

39) Tamtéž, s. 169–170.

40) Nicolson, c. d., s. 263.

41) Kossok, c. d., s. 82.

42) Nicolson, c. d., s. 264–265.

43) Tamtéž, s. 267.

44) Skřivan, Drška, Stellner, c. d., s. 133.

45) Tamtéž.

46) Nicolson, c. d., s. 268.

47) Tamtéž.

48) Tamtéž, s. 268–269.

49) Polišínský, c. d., s. 63.

terních nechal zveřejnit tajné rakousko-neapolské smlouvy z roku 1815, podle nichž neměl král právo provést ústavní změny bez souhlasu Rakouska.⁵⁰⁾ Druhou vážnou překážkou byl nesouhlas Francie se zásahem. Doporučila prostředkování mezi králem a povstalcí a navrhla vytvoření kompromisní ústavy, přijatelné pro obě strany. Také Velká Británie se vysloвила v podobném duchu. Takové řešení však bylo pro Rakousko nepřijatelné. Poslední šanci viděl Metternich v souhlasu Ruska. Car sice v podstatě souhlasil, ale kladl si podmínku, že bude projednán návrh na obecný zákrok proti revolucím. Proto uvítal návrh Francie na svolání schůzky velmocí, na níž by byla projednána neapolská otázka.⁵¹⁾

Metternich nebyl příliš nadšen myšlenkou kongresu, ale nakonec souhlasil, když se mu podařilo získat pro Rakousko předsednictví. Místem konání se nakonec stala Opava a začátek byl stanoven na 20. října 1820.

Opavský kongres

Účastníci kongresu se začali sjíždět ještě před stanoveným začátkem. Jako první přijel 18. října rakouský císař František I. Ostatní nejdůležitější osobnosti dorazily v nejbližších dnech. Oficiálně se kongresu zúčastnilo něco přes 400 osob. Nejpočetnější zastoupení mělo Rakousko, celkem 192 osob. Druhou největší delegací byla ruská, zahrnovala 110 osob.

Reprezentativní špičku tvořili spolu s rakouským císařem, ruský car Alexandr I. a pruský král Friedrich Vilém III. Nejvýraznější osobností kongresu byl bezesporu Metternich. Jeho největším diplomatickým protivníkem byl carův hlavní diplomatický poradce Kapodistrias. K dalším významnějším zástupcům Ruska patřili Nesselrode a později i Pozzo di Borgo. Prusko zastupovali Hardenberg a Bernstorff. Ve srovnání s minulými kongresy poklesl význam britské a francouzské delegace. Hlavním britským zástupcem byl vyslanec ve Vídni lord Stewart, nevlastní bratr Castleagha, který se na kongresu příliš nezdržoval. Jeho zástupcem byl Robert Gordon. Francie byla zastoupena dvěma vyslanci s velmi odlišnými názory, de le Ferronaysem z Petrohradu a de Caramanem z Vídně. Sekretářem a jakýmsi tiskovým mluvčím kongresu byl Metternichův blízký spolupracovník Friedrich von Gentz.

První plenární konference kongresu se konala 23. října. Účastníci se jí zástupci všech pěti velmocí. Francouzští

vyslanci a britský zástupce neměli plné moci svých vlád, to znamenalo, že nemohli nic podepsat. Friedrich Gentz komentoval vzniklý poměr sil v jednom ze svých dopisů redaktorovi vídeňských novin Österreichischer Beobachter, Josefu Antonu von Pilatovi: „Jestli je lord Stewart zde nebo ve Vídni, je úplně lhostejné. Francouzský kabinet jedná trochu lépe a pruský vy-

Revoluce v Neapoli roku 1820.

borně. Ale jak už jsem jednou řekl, jen Rusko a Rakousko jsou ještě mocnosti.“⁵²⁾ Tato situace znamenala, že se jednání omezila na střety mezi rakouskou a ruskou delegací.

Na prvním zasedání přednesl Metternich svůj pamětní spis. V první části prezentoval chmurný obraz Itálie a žádal o morální podporu při poskytnutí pomoci neapolskému králi, který sám rozhodne o dalším postupu. Druhá část byla vypočtena tak, aby byl získán Alexandr. Metternich v ní zdůraznil dvě obecné zásady intervence. První prohlašovala, že žádný stát nemá právo se vměšovat do vnitřních záležitostí nezávislých zemí, pokud ovšem tyto záležitosti neovlivňují okolí. Podle druhé zásady intervence měl každý stát právo uznat nebo neuznat změny, ke kterým došlo ve vládní formě jiných států, a dokonce může intervenovat v případě, že by tyto změny ohrožovaly jeho další životní zájmy a základy jeho exis-

tence.⁵³⁾ Diskuse se nekonala, zástupci Ruska a Pruska slíbili dát odpověď na příštím setkání.

Druhé zasedání účastníků opavského kongresu proběhlo 29. října. Přislíbenou odpověď předložilo pouze Prusko. Ve svém prohlášení se natolik ztotožnilo s rakouským návrhem, že zástupci Ruska tvrdili, že je napsal sám Metternich. Tímto bezvýhradným souhlasem však Prusko ztratilo vliv na další jednání. Naproti tomu Kapodistrias trval na tom, že než se Rusko vyjádří k rakouskému návrhu, musí vědět, o co Rakousku v Neapoli jde. Řekl: „Jestliže chtějí morální podporu ke svržení nějaké vlády, musí ukázat, co přijde na její místo. Rekonstrukce vlády pro blaho lidstva, to je úkol hodný pozornosti velkého evropského společenství.“⁵⁴⁾

Tyto názory se objevily i v pamětním spisu, který byl předán jako ruská odpověď 2. listopadu. Kapodistrias v něm pojednával o obecných zásadách intervence i o situaci v Neapolsku a Španělsku. Právo intervence založil nikoli na nutnosti odstranit revoluční nebezpečí, ale na spojeneckých smlouvách z let 1814 a 1815. Podle tohoto memoranda neměly státy právo intervenovat na obhajobu svých zájmů. Právo intervence mělo všech pět velmocí, které takto nabyly práva vměšovat se do záležitostí všech ostatních států. Tento návrh byl pro Velkou Británii, Francii, ale i pro Metternicha nepřijatelný. Rakouský kancléř se ostře postavil proti projednávání španělské otázky, nevyhovoval mu ani návrh provést morální nátlak před vojenskou intervencí a za zcela nepřijatelný prohlásil požadavek nastolení režimu, který by Neapolsku zaručoval politickou a národní nezávislost.⁵⁵⁾

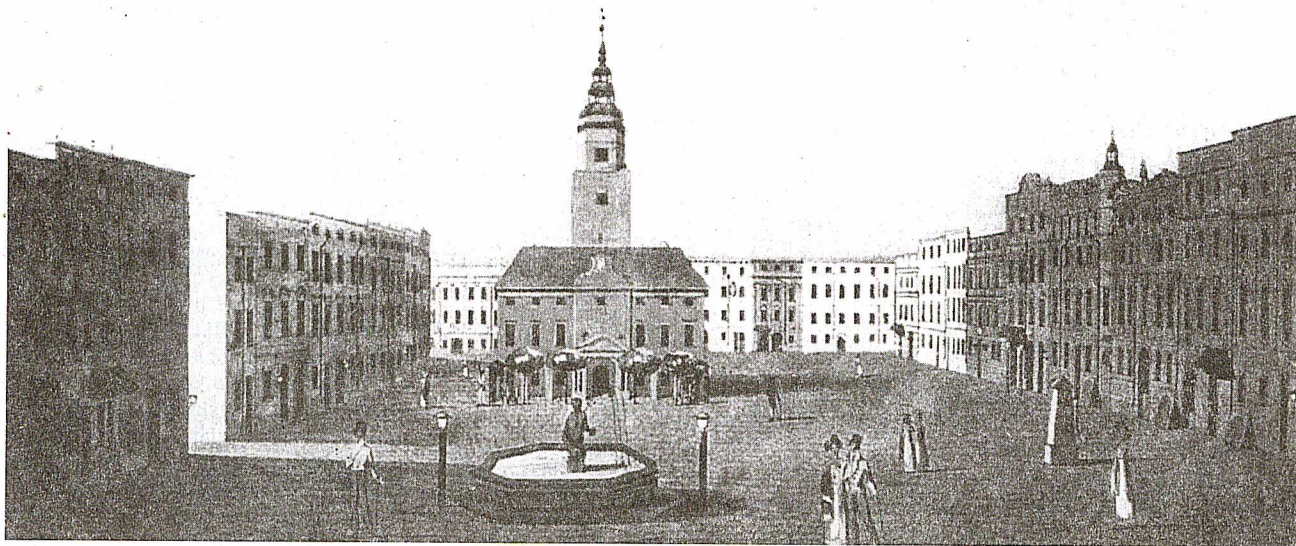
Metternich se marně snažil na dalších dvoustranných jednáních Rusko přesvědčit, aby od svého návrhu ustoupilo. Nakonec byl na jednání 6. listopadu, které proběhlo bez účasti zástupců Francie a Velké Británie, dohodnut kompromis. Ve své zprávě císaři shrnul Metternich výsledky jednání následovně: „Spojenci se mezi sebou dohodli: 1. Že cílem jejich morálního i materiálního jednání není jenom vrátit legitimní vládě svobodu myšlení a jednání, nýbrž umožnit této vládě, aby se sama upevnila tím, že tomuto království a Evropě budou poskytnuty záruky klidu a stability. 2. Uznávají, že k tomuto cíli se vláda bude muset za účelem své rekonstrukce poradit o opravdových potřebách a zájmech své země. 3. Že to, co král ve své moudrosti bude považovat za dostačující zájmům království a co bude tudíž přáním zdravé části národa,

bude bráno za zákonnou základnu řádu, který bude nastolen v Neapolsku.⁵⁶⁾

Kapodistrias se v této dohodě vzdal svého požadavku na „národní“ ústavu pro Neapolsko, a tak byl Metternich

V deníku o jednáních opavského kongresu, který vedl Gentz, byl k protokolu ještě připojen dodatek, který určoval, jak mají být tyto zásady uplatněny v neapolském případě, dopis za-

víc se k nim připojil vyslanec v Paříži baron Vincent. K francouzské patřili Caraman, La Ferronnays a navíc Blacas. Ruské zastoupení bylo stejné jako v Opavě. Z italských diplomatů měl

Opava roku 1820 (akvarel von Fritsche).

připraven souhlasit se zbytkem jeho programu v zájmu neupřesněné ruské podpory Rakousku při akci v Itálii. Na čtvrtém jednání 19. listopadu byl třemi velmocemi předložen text Předběžného protokolu, vypracovaný bez ohledu na stanoviska francouzské a britské vlády. Stewart, který nebyl příliš informován o výsledcích jednání mezi Rakouskem a Ruskem, opustil na protest konferenci. Protokol byl výsledkem dlouhého jednání Metternicha a Kapodistriasem a jeho charakter je zřetelně kompromisní. K podobě protokolu Metternich podotkl: „U všech spisů, které odtud vyjdou, patří myšlenky mně, redakce je ale dílem Kapodistriasovým, což má za následek, že velmi často své myšlenky nepoznávám.“⁵⁷⁾ Protokol byl založen na „principech aliance“ a „právech vytvořených smlouvami“. Dále zaváděl doktrínu, podle níž každý stát, který podlehne revoluci, přestává být členem aliance. Zbývajícím členům aliance dala právo použít nátlak nebo vojenskou intervenci, aby „byl postižený stát navrácen zpět do lůna aliance“.⁵⁸⁾

slaný králi Obojí Sicílie a návrh instrukcí pro diplomatická zastoupení tří velmocí v Neapolsku.⁵⁹⁾

Britská vláda vyslovila veřejný nesouhlas s protokolem, který měl vytvořit z členů aliance „vojenské ochránce všech trůnů“ a „zničit všechnu národní sílu a pokusy o nezávislost“,⁶⁰⁾ a odmítla účast na jakékoliv intervenci. Postoj Francie tak jednoznačný nebyl. Nakonec sice protokol také nepodepsala, ale neprotestovala proti němu. Aby kongres neskončil rozpadem aliance, bylo na poslední plenární konferenci 20. listopadu vyhlášeno, že Preliminární protokol není ničím jiným než návrhem, který přijaly tři pevninské velmoci a předložily ho vládám ostatních dvou členů aliance. Zbytek programu byl jednoduše přenesen na kongres do Lublaně, kam se měl dostavit i neapolský král. Do odpovědi z Neapole byl kongres oficiálně přerušen, ve skutečnosti však skončil. Po jistých průtazích na neapolské straně, kde král musel nejdříve slíbit, že neporuší svoji přísahu na ústavu, došla odpověď 24. prosince 1820 a zbývajících jednání proběhla v Lublani.

Lublaňský kongres

Jednání lublaňského kongresu byla oficiálně zahájena 11. ledna 1821. Z monarchií se nedostavil pruský král, diplomatické zastoupení však bylo početnější než v Opavě, protože byla přítomna řada italských knížat. Také jednotlivé delegace států se rozšířily. Rakouskou tvořili Metternich, Gentz, kte-

největší význam zástupce papeže Pia VII. kardinál Spina, modenský vyslanec Molza a sardinský St. Marsan. Na kongres byla vyslána i delegace Velké Británie, přestože Castlereagh nepovažoval Lublaň za vhodné místo. Mnohem raději by jako místo setkání s neapolským králem viděl Řím nebo jiné město mimo monarchii. Pozvání na kongres bylo přijato s tím, že se britští zástupci zúčastní jenom jako pozorovatelé, ale nikoliv zplnomocnění zástupci.⁶¹⁾

Hlavním úkolem kongresu bylo jednání s neapolským králem, proto se od 13. ledna jednání účastnil i neapolský zástupce. Původně byl králem vyslán de Gallo, kterého ale vzápětí vystřídal kníže Ruffo, protože nebyl kongresem uznán. Ruffo pak deklaroval jménem Ferdinanda, že jeho panovník přijímá úkol prostředkování v tom smyslu, že jeho poddaní přijmou rozhodnutí spojených velmocí.

Na následujících setkáních předložili jednotliví zástupci svá stanoviska k situaci v Neapolsku. Metternich označil neapolskou revoluci za nebezpečí pro celou Itálii i pro celou společnost, jejíž základy jsou neapolským příkladem ohrožovány, a volal po nejrozhodnějším postupu.⁶²⁾ Na stranu intervence se postavili všichni italské zástupci kromě kardinála Spiny, který vyhlásil neutralitu Papežského státu a jeho ochotu zprostředkovat rozhovory mezi Neapolskem a Evropou. Francie a Velká Británie ve vzniklé situaci opět zdůraznily svou neutralitu, Rusko naopak podpořilo Rakousko. Všichni se dohodli na tom, že poskytnou neapolské

50) Tamtéž.

51) Tamtéž, s. 64.

52) Knaflitsch, K., Lokalgeschichtliches zum Troppauer Kongress 1820, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens, 1913, s. 115.

53) Polišínský, c. d., s. 91.

54) Webster, c. d., s. 290.

55) Polišínský, c. d., s. 92.

56) Aus Metternichs nachgelassenen Papieren, hrsg. v. R. Metternich-Winneburg, Wien 1880, I/1, s. 390–391.

57) Tamtéž, s. 356.

58) Nicolson, c. d., s. 270.

59) Polišínský, c. d., s. 95.

60) Nicolson, c. d., s. 270.

61) Webster, c. d., s. 302–303.

62) Polišínský c. d., s. 103.

vládě úvěr, aby mohla nést výlohy spojené s pobytom rakouského vojska v zemi, který měl trvat až tři roky.⁶³⁾

Další jednání se týkala ruského požadavku, aby byla Neapolsku dána ústava podle „národních potřeb“. Při jeho řešení mělo hlavní slovo Rakousko. Kapodistrias se snažil do ústavy zahrnout určité liberální ústupky. Ani Metternich se nestavěl jednoznačně proti nim, protože taková ústava by mohla zlepšit pověst jeho vlády v očích Evropy. Avšak italské reprezentace se postavily proti.

Na patnáctém zasedání kongresu 26.

převládaly obavy z možného šíření revoluce. Jediné rozhodnutí, které bylo v této otázce učiněno, byl zákaz všech styků se španělskou vládou bez konzultace s ostatními státy aliance.⁶⁵⁾

Finální deklarace z Lublaně, kterou vypracovali společně Metternich a Nesselrode, znovu potvrdila principy přijaté v Opavě. Po úspěšném zásahu Rakouska v Neapolsku a Piemontu, kde také v březnu propukla revoluce, vydaly tři východní velmoci 12. května 1821 proklamaci, v níž prohlásily, že s pomocí boží zachránily Evropu před velkým spiknutím a zhoubným

litiky politikou, která více vyhovovala izolacionismu britské veřejnosti.⁶⁸⁾ Projevily se zde i vzájemné antipatie mezi Canningem a Metternichem. Velká Británie sice vyslala na kongres jako svého zástupce Wellingtona, ale většina zásadních otázek byla vyřešena před jeho příjezdem.

Kongres začal 20. října 1822. Kromě hlavní španělské otázky se projednávala situace v Itálii, odstranění obchodu s otroky a situace v Jižní Americe. Stranou pozornosti zůstalo řecké povstání i konflikt mezi Ruskem a Tureckem. Kongresu se účastnili kromě velmocí také vládcové Toskánska, Modeny a Parmy.

V italské záležitosti kongres rozhodl o stažení rakouských jednotek z Piemontu a o snížení jejich stavu v Království obojí Sicílie. Hlavním bodem jednání zůstala otázka španělská. Francii na kongresu zastupoval de Montmercy-Laval a vyslanec ve Velké Británii de Chateaubriand, horlivý stoupenec restauračního režimu. Ten byl přesvědčen o tom, že konečné vítězství monarchistického principu ve Francii může být dovršeno jen skvělým vojenským úspěchem za hranicemi.⁶⁹⁾ Francouzská vláda Villélova byla k otázce intervence více zdrženlivá. Byly zde obavy z reakce Velké Británie a živá vzpomínka na neúspěch Napoleona ve Španělsku.⁷⁰⁾ Car však nepřestal na Paříž naléhat a vyslovil jí svou podporu. Jako posilu nabídl 150 000 ruských vojáků. Francie tuto pomoc odmítla, neboť by se tím intervence oddálila. Metternich se marně snažil nahradit vojenský zásah politickým řešením.⁷¹⁾ Francie nakonec intervenci přislíbila v případě skutečného ohrožení evropského míru a žádala velmoci o morální podporu při její realizaci.

V prosinci 1822 zaslaly čtyři evropské velmoci do Madridu požadavek na rozpuštění Cortesů a obnovení královské moci. V případě neuposlechnutí hrozily Španělsku přerušením diplomatických styků a ozbrojeným zásahem. Předem bylo jasné, že španělská vláda tyto požadavky odmítne.⁷²⁾ Vykonavatelem vůle velmocí se v dubnu příštího roku stala francouzská intervenční armáda. Velká Británie označila výpravu za nespravedlivou, ale nepodnikla žádná protiopatření.

Kongres byl ukončen 14. prosince

Soudobý anglický satirický leták k opavskému kongresu.

února ohlásil Metternich, že kongres splnil svůj úkol a může se rozejít. Bylo dohodnuto, že na podzim 1822 bude svolán další kongres do Florencie. Metternich byl s výsledky kongresu spokojen. Rakousku se otevřela cesta do Itálie. Smířil se i s britskou neutralitou i francouzskou nerozhodností. Byl přesvědčen, že rakousko-ruské spolenectví je dost pevnou zárukou k trvání spolku tří pevninských velmocí.⁶⁴⁾

Intervence do Španělska byla otázkou, která zůstala nevyřešena. Nový problém se objevil na východě, kde vypuklo povstání Řeků proti Turecku. Metternich doufal, že pro zákrok na Pyrenejském poloostrově získá Francii. Ve Východní otázce chtěl přesvědčit Velkou Británii, že její zájmy v této oblasti jsou totožné s rakouskými.

Pro cara byla mnohem důležitější otázka španělská než situace v Neapolsku. Neustále se snažil prosadit intervenční zásah aliance, nikdo ho však nepodpořil. Rakousko by jím nic nezískalo, kromě toho, že by schválení intervence vedlo k většímu odizení s Velkou Británií. Francie pak nebyla připravena na nějakou rozsáhlejší účast. Car se však své představy nevzdával a během lublaňského kongresu vyvíjel tlak na Francii, aby převzala ve Španělsku stejnou roli, jakou nyní plnilo Rakousko v Neapolsku. Ve Francii však spíše

převratem, znovu deklarovaly princip intervence a zásadu, že ústavní změny mohou být právoplatně provedeny pouze panovníkem.⁶⁶⁾ Nejdůležitější postavou opavského a lublaňského kongresu byl bezesporu Metternich. Proto je toto období považováno za vrchol jeho diplomatické kariéry a systém, který zde byl vytvořen, bývá někdy poněkud nepřesně označován jak metternichovský.

Veronský kongres

Situace ve Španělsku se od kongresu v Lublaně neustále zhoršovala. V červenci 1822 se král neúspěšně pokusil o vojenský převrat a v září byl sesazen. Ani situace ve španělských koloniích v Latinské Americe nebyla lepší. Car nepřestal naléhat na vojenský zásah a dokonce navrhl spojencům, aby byla vytvořena evropská armáda, která by mohla být použita proti centru revoluce ve Španělsku nebo kdekoliv jinde.⁶⁷⁾

Kongres byl svolán na podzim roku 1822 a místem jeho konání se nakonec místo Florencie stala Verona. Účast na kongresu potvrdil dokonce sám Castlereagh. Po ministrově sebevraždě 12. srpna 1822 byl na jeho místo povolán Canning, který nahradil dosavadní kontinentální směr Castlereaghy po-

63) Tamtéž, s. 104.

64) Tamtéž, s. 106.

65) Webster, c. d., s. 341.

66) Šusta, J., Dějiny Evropy v letech 1812–1870, Praha 1923, sv. I, s. 164.

67) Webster, c. d., s. 472.

68) Nicolson, c. d., s. 274.

69) Šusta, c. d., s. 166.

70) Tamtéž, s. 166.

71) Škřiva, Drška, Stellner, c. d., s. 136.

72) Šusta, c. d., s. 167.

73) Blíže viz Schellenberg, T. R., The Secret Treaty of Verona, Journal of Modern History, 1935, s. 280–288.

74) Polišínský, c. d., s. 161.

1822. V závěrečném prohlášení odsoudily Rusko, Rakousko a Prusko revoluční akce ve Španělsku a Řecku a znovu se postavily za zásady přijaté na předcházejících kongresech a obsažené ve smlouvě o Svaté alianci.

Po skončení kongresu byla 11. června 1823 publikována v londýnských novinách Morning Chronicle tajná smlouva z Verony, kterou prý měly Rusko, Rakousko, Prusko a Francie podepsat 22. listopadu 1822. Zmíněné státy odmítly existenci takové smlouvy a označily ji za padělek. Údajně měla být dodatkem ke smlouvě o Svaté alianci a obsahovat šest článků, ve kterých se velmoci měly vyslovit pro zničení všech parlamentních vlád a zavedení cenzury tisku.⁷³⁾

Rozklad systému Svaté aliance

Jednáními ve Veroně skončila éra kongresů, které bývají často označovány podle smlouvy z 26. září 1815 jako kongresy Svaté aliance. Velká Británie

se úplně rozešla v názorech s ostatními evropskými mocnostmi a pokračovala ve svém izolacionismu. Carovy návrhy na uspořádání příštího kongresu v Petrohradě v létě 1824, kde měla proběhnout jednání o řešení východní otázky, byly zamítnuty. Velmoci dávaly přednost konferencím na úrovni vyslanců.

Od roku 1823 chápal působnost aliance pesimisticky i Metternich. Nakonec soudil, že aliance není víc než „opravdové politické náboženství“.⁷⁴⁾ V roce 1825 zemřel její největší přívrženec a jeden z jejích hlavních tvůrců, car Alexandr I., Metternichovi se aliance stala ještě více abstraktním pojmem, až nakonec téměř splynula s prázdným obsahem původní smlouvy o Svaté alianci. Revoluční vlna roku 1830 sice podnítila Metternicha k pokusům obnovit starý alianční systém, proto navhl svolat další kongres, ale neuspěl.

Pokus řešit mezinárodní otázky na kongresech hlav států a ministrů zahraničí byl v dějinách diplomacie jistým způsobem jedinečný, tato myšlenka se

však ukázala úspěšnou pouze zčásti. Hlavní důvod neúspěchu tohoto systému spočíval v jeho způsobu řešení problémů, jehož charakteristickým znakem byla politická represivní opatření, přezíravý postoj k požadavkům národů a zneužívání náboženského citění. Jako nástroj mu sloužila politická a vojenská intervence. K jeho rozpadu přispělo i přehlížení zájmů malých států. Svatá aliance se stala synonymem systému, který se pokusil na delší dobu zbrzdít vývoj hnutí za národní svobodu v celé Evropě. Rozpad systému vyvolaly nepřekonatelné rozpory mezi velmocemi, které působily uvnitř aliance již od počátku. Západní demokracie nemohly a ani nechtěly přistoupit na metody, které ve své politice používaly východní absolutistické mocnosti, přesto způsob společného řešení problémů, který Svatá aliance uvedla v život, i když ve značně omezené formě, lze považovat za pozoruhodný jev ve vývoji diplomacie a mezinárodních vztahů první poloviny 19. století.

Britští agenti na Balkáně za druhé světové války

Miroslav Tejchman

V průběhu třicátých let se zformovala britská strategie pro novou válku, předpokládající zprvu vedení boje na moři a ve vzduchu. Hlavním cílem bylo zastavit agresora, oslabit jej bombardováním, bloádou, psychologickou válkou i diverzí a mezitím vybudovat vlastní silné pozemní síly, které ve velké ofenzivě rozhodnou válku, v níž porazí již oslabeného a vnitřně rozvráceného protivníka.

Subverze, uskutečňovaná „tajnými armádami“ domácí gerily v okupovaných zemích s britskou pomocí, měly tvořit důležitou součást válečného snažení. Pro jejich realizaci již v první polovině roku 1938 vznikly první organizace v rámci stávajících tajných služeb. Při ministerstvu války (War Office) se na studium techniky „neregulérní vál-

ky“ soustředila sekce MIR, v rámci tajné služby MI 6 (Secret Intelligence Service¹⁾) vznikla sekce D s předpokládaným úkolem rodmýchávat nepokoje na nepřítelově ovládaných územích a konečně začalo působit i oddělení tzv. černé propagandy. Velitelem MIR byl major J. F. C. Holland, účastník nekonvenčních vojenských akcí Lawrenceho proti Turkům za první světové války. Velitelem sekce D byl major L. D. Grand, zkušený ženista a nositel vyznamenání za statečnost. V čele třetí zmíněné instituce, někdy taky nazývané EC (podle názvu budovy, ve které sídlila – Electra House), stál Campbell Stuart, šéfredaktor listu The Times, který se zabýval netradiční propagandou v poslední světové válce.

Sekce D již v květnu 1939 dostala rozkaz zablokovat plavbu po Dunaji, po němž Němci dováželi rumunskou naftu. Přípravované akce však zkrachovaly a přinesly Britům jen ostudu. Stejně jako plánované útoky proti sovětským naftovým polím na Kavkaze. Podobně v balkánském prostoru dopadla i MIR. Pokračující válečný konflikt přitom jen zdůrazňoval potřebu nějak „rozhybat“ zpravodajské služby. A nejen to, působila i rivalita organizací.

Zvláštní memorandum Sboru náčelníků štábu ze 27. května 1940 znovu zdůraznilo, že důležitou metodou k vyvolání budoucího rozpadu nacistického Německa by mělo být rozšiřování se-

mene vzpoury v okupovaných zemích. Za situace, která se v té době v Evropě vytvořila, byly tyto neregulérní způsoby vedení války považovány za zvláště důležité.²⁾ Přestože tajná služba i vojenská rozvědka měly své zmíněné organizace pro plánování a realizaci subverze, premiér W. Churchill v ně příliš nevěřil. To byl jeden z důvodů k vytvoření nové organizace, která měla být schopna jednat netradičně.

Na nutnosti vytvořit novou organizaci k vedení neregulérní války se shodla porada na ministerstvu zahraničních věcí, jenž proběhla za vedení Halifaxe 1. července 1940 za účasti představitelů jednotlivých tajných služeb. K jejím výsledkům druhý den psal ministr Dalton o potřebě vytvořit „novou organizaci, která bude pomáhat obyvatelům utlačovaných zemí, která bude koordinovat, usměrňovat a řídit s tím, že oni sami se musí stát přímými účastníky všech akcí“.³⁾

U zrodu nové organizace kupodivu zprvu stál N. Chamberlain. Třeboze 10. července jeho úřad převzal Churchill, zůstal členem válečného kabinetu. Ve zvláštní zprávě pro vládnoucí konzervativní stranu, rozeslané 13. července, zdůrazňoval, že na základě premiérova rozhodnutí se ustaví „nová organizace, jejímž smyslem bude koordinování veškerých akcí, namířených proti nepříteli v zahraničí. Akce budou probíhat formou podvratné činnosti a sabotáží“.⁴⁾

1) Z bohaté literatury je třeba upozornit na práce: M. R. D. FOOT, S.O.E. Sbor pro zvláštní operace, Praha 1997 (SOE. An outline history of the Special Operations Executive 1940 – 1946, London 1993). Foot sice pro SOE nepracoval, počátkem roku 1960 byl však pověřen, aby zpracoval dějiny operací SOE ve Francii, a dostal se tak k některým důležitým materiálům.

2) Public Records Office (dále jen PRO), London, CAB 65/7, WP/40/168, CAB 66/7 discussed at WM/40/141 of 27 May 1940. Memorandum bylo odpovědí na dotaz premiéra, jaké má Velká Británie šance vést sama válku. První doporučení v podobném smyslu vzniklo již v březnu (CAB 66/7, WP/40/168).

3) Foot, c.d., s. 30.

4) Tamtéž, s. 32–33. Tato organizace bude označena jako Správa zvláštních operací.